

Osmanlı İmparatorluğunun İktisadî Çözülüşüne Dair

Nesayih - el - vüzera

Sarı Mehmet paşa

Evvelvakitte galiba vezir âzamların dahi masrafları kalil olmak gerektir; ve halktan rüşvet ve müsadere namile akçe alınıp teaddi olunmaz imiş. Hala rahmet ile yadolunurlar. Hasılı ol sadre teşrif eden devletlü halktan cerime ve rüşvet namile cem'î mâl sevdasına düşmemek gerektir. Zira mal cem'i dünyada sahibini bihuzur eder. Veziri âzam olanlar meyli malden ve mâl takribi ile vebalden ve bir âdemî vereceği yoğiken miri takribi ile tâciz ve mâlin müsadere edip aldırılmaktan begayet sakınmak gerektir. Zira padişahların kimseye ihtiyacı olmadığundan mada emvali halk bivech dahili hazineî padişahı fenayı devlete ve hüsnrani hazineye delildir diye ulemayı din ittifak ile yazmışlardı.

Evvelâ taşrada olan ehaliî mansıbın keyfiyet ahvalleri tecessüs olunup hareketleri bilinmek lâzımdır. Bir iki nüşteki sebebi ile bir valii memleket azli iktiza eylemez, ancak veziri âzam tarafından kendisine nesayihî müş'ir mektubu gönderilip ve tekid oluna. Onunla muntasih olmayıp yine şakileri tekrar gelüp teaddisi zahir olursa azl olunmak gerektir ve menasıbı ricaline vireler. Ahvali alemden haberdar olmayıp uhdesinden gelmeğe kadir olmayanlara vermiyeler ve şefaet ve rica veyahut rüşvet ile virmiyeler. Cemi düveli salifede mülki millete rahne ve zeval ve fitre ve ihlali amelide ihmal sebebi ile vaki olduğunu müttefekun aleyhtir. İş Erleri kârdan ve mutedil kimesneler matruh köşei nisyan olmayup o makuleleri münasip olan menasıbı sultani tevcih olunmakla faide çoktur. Rüşvet ile naehle, zalemeye mansıb vermekten gayet ihtiraz lâzımdır.

Zira o makule adanlara rüşvet ile mansıp verilmek emvali reyayı yağmaya izin verilmek suretile görünür. Zira verdiği rüşvete mukabil lâzım rüşvet için verdiği şeyden gayrı kaptusu halkı ve kendusu celbi menfaat etmelidir. Bu bapta gayet mülâhaza lâzımdır. Cümle mezalimin mebdede ve mastarı ve envai şer ve şürün menşe ve menbaî âzam - ül mesaib ve ekber - ün - nevaibi rüşvet dedikleri madeni fesaddir ki eh-

li islam için ondan ziyade bela ve hedmi esası din ü devlete ondan kavi mançınıkı bina yoktur. Zira rüşvet kişinin din ve devletini harap eder.

Menasıbı müstahıkkine tevcihde adalet kılıcak rüşvet lazım gelmez mesela ilmü hesaba dair bir hizmet oldukta ol fende mahir olan kimesneyi buldurup serkâri hesaba tahsis ederler. Amma hariçten hesabda kâsır bir kimesne gelip elbette ol hizmetde beni istihdam edin size şu miktar akçe rüşvet vereyim dese ve müramına ruhsat verseler eğerçi sureta aldıkları rüşvet nakitten bir faide görünür, lâkin ol fende cehaleti ve ademi mahareti sebebi ile kârını başa çıkaramayıp akıbet bir hüsranı azime bais olur. Hasılı menasib verilen kimesne devleti aliyye ye nafi hizmeti sebkat etmiş ve memur olduğu umurda kemal mertebe ihtimam edeceği malûmu cümhur olup dekaiki umuru saltanattan gafil olmamak üzere mücerreb kimseler olmağa muhtaçtır. İrtişa ile na ehil mansib verilmek hatayı azımdır. Cerek veziri azama ve gerek bir memlekette valii vilâyet olan vüzerâ ve mirî miran ve ümera ve sair hukkâm bir kimsenin hilâfı şer'i şerif ve mugayiri kanun bir masla hatın mukabili arz eylediği rüşvete küşei çeşmü ile nigahı iltifat etmeyip arz eden hasmı can olursa elbai ve sair serikârda olanlardan hiç kes zührei meyli mâi ve kudreti hevesi zulmü bâl etmek ihtimali omaz. Na ehil olup ol rutbeyi bâlâyâ lâıyk değil iken bazı mukarribinin rica ve şefaati ile ve yahut kendüye tereddüd ve taalükü olmak hasabiyle nasbeylemiyeler. Defterdar olan adem girievi na müstakimi hayatına şalik ve kendi teneffüleri için kâr hane devleti baisi tahrip ve mehalik olan hazine huddaminin emvali mukataat zap'ında sadakat ve ihanetleri nedir ve nice mühmel tezakür ile hazineden akçe almakta ve sair ahvalde hareketleri ne vecihledir ne hiyle ve hüd'alarını bilip anlamağa muhtaçtır. Bahusus muharrıbani hazine olan yahudu merdud yedinde nice muhmel tezkere'er bulunur sağ mahallere geçürmeğe ve tarikinden hariç bazı mevadı bir surete yatırmağa tekayyüt ile her biri genci fırsatta daima rasad bini mehini devlet olurlar. Böyle işleri kâr edinmiş kimesneler vardır, mahal gözetülür. Ol makuleden haberdar olmadığı surette türlü türlü hiyle ve hud'a ile mâli miriyi izaat ve ihtilal umura bais olurlar. Ani fehmetmeğe muhtaçtır.

Sadriâzam hazretleri defterdar olanlara istiklâl verip kethüda vesair mukarreblerinin mahkûmu eyleyemiyeler, ve ikide birde celbi rüşvet için dagdaai perişanü azı ile tekdir eylemiyeler. Zira defterdar azlinde hazineye zararı küllî ve bazı umuru muntazamaya halel müstevli olması mukarredir. gerçe sureti ol zarar ne suretle gelür bililmez. Lâkin yine ahvali hazine muttali ve vakıf olanların malumudur. Hasılı

deftardar olanlara istiklâl verilmek vucuh ile elzemdir, ve defterdar olan kimesne azlolundukta tahkim olunmayıp defteri aliyeye itibar için kendüye has tayin veyahut mertebesinden tenezzül bulmamak için münasip mansıb ile kayrılmak gerektir.

Hususile selef ve halefine göre sa'yi hazinesi ve kemal istikameti zahir ola. Ve defter darlığı halinde muradı üzre iş süremiyenin ahzı intikam kaydına düşüp her biri bir fitnei durâ dūr tahriki ile iltifatı şehriyâriden mehcür ederler. Ve ol dahi ettiği istikamete nadim olur. Ve amma çi faide yerine gelen defterdar bizim dahi yarın azlimizde olacağımız malum deyu fakiri azli ve nedameti havfinden ve tarik üzre hareket edeceğini bilmez bu hususa dahi takyidi insaf lazımdır. Ve defterdar olanlar gayet perhizkâr olup tama garazdan âri ve müstakim ve sahibi diyanet olup tarafı devletten kenduye muayyen olan avaidi ile kani olup kimesneden rüşvet ve celbü malü menfaat sevdasında ve hevayü hevesinde olmayup saliki mesaliki emanet ve istikamet olup defterdarlığa a'it olan umuru cümhurda mesaii cemile (güzel işler meydana) getürmeğe dikkat ve iradı hazinenin arttırılmasına ve masrafın azaltılmasına ihtimam gerektir. Ancak masrafı azaltmak dahi yalnız defterdarın sayu takdirile olmaz. Bizzat padişahın himmet mülükâneleri ve sadrı azamın hüsnü tedbirine muhtaçtır. Miriye ait olan umur için hazine defterleri görölüp nef'ü zararı muayene olunmadıkça açıktan فرمان verilmeyüp defterdarların ilâmına havale olunmak lazımdır. Ve bazı mekatıat iltizam ile verilmekten emaneten mutemet müstakim kimselere tefviz olunmak münasiptir. Ve daima masarifi azaltmak ve hazine iradını çoğaltmağa sayü ihtimam olunup beyhude mahallere sarfından gayetle hazer lâzımdır. Zira hakimlerin beytulmalda hisseleri ancak nafaka ve zaruretini defi mertebesi idüğün ulemayi din tayin sahibi olmuşlardır. Beytulmal kimesnenin mülkü mevrusu olmayup itlâf ve zıyanından gayet perhiz edip dünya ve ahirette sual ve cevabından ve azabı ikalemde kemal mertebe tefekkür olunup ihtiraz üzere olmak cümleye lâzımdır. Ve kul tafesi çoğaldılmayıp az olsun amma öz olsun mazbut olup vaktü hacetde cümlesi mevcut olsun.

Bu babta dahi gayet ihtimam ve defterleri gereği gibi zapt ve neferati mevcut ettirilmekte takayyit olunmak gerektir.

Reaye fukarasına her sene vire geldikleri tekalifi mutadeden mada muhdes teklif talebiyle eziyet eylemiyeler ve ettirilmeye ukelay kâr azmude tekmiil mesarîf gayri mühim için reaya fukarasından tehammüllerinden ziyade mal tahsilinin bir hanın temelinden toprak alıp sathına sarf eylemiye teşbih eylemişlerdir. Zira temelden alınan toprak ile temele

zaaf gelüp satırların işe ol ağır yükü çekmeye ıktıdarı kalmay up kül-
liyen yıkılmasına bâ'ıs olur. Öyle olduğu halde reaya fukarası dürlü kö-
tü icatlarla taciz olunmayıp izalei mezalim ile ehali vilâyet ve sukkânı
memleket himaye ve siyanet ve refahı hâli raiyete ziyade dikkat olu-
nup nizam'ı ahvalleri ile tekayyüt olunmak ve memleketlerin abadan
olmasına ve ebanii sebinin mal ve nefslerine bir tarikle zarar iriştiril-
memek üzere hıfzı harasetlerine dikkati tam olunmak cümleden elzem-
dir ve ehli insaf katında reayaya veli - yyun niâm ıtlakı sahih olur.

Sultan Süleyman bir gün meclisinde “ Alemin veli nimeti kimdir? „
deyu buyurduklarında sultan hazretleridir demeleri üzerine padişah
“Veli nimet hakikatta reyadırki onlar ziraat ve haraset emrinde huzur
ve aram kendilere haram ve iktisap ettikleri nimet ile bizi it'am
ederler„ deyu buyurmuşlar. Ancak reayayı dahi askeri zümresine ilhak-
tan çekinmek lâzımdır. Ata ve dededen sipah zade olmıyan iptida'en
sipahi etmekte ihtilâl mukadderdir. Zira reaya askerî gurubuna girmek
lâzım gelirse raiyete noksan gelir. iradı hazineye noksan tereddüp edip
bu takribile devleti aliyenin nizami bozular ve hazine reayanın çok-
luđu ile olur lâkin raayaya fazla yüz verilmek dahi olmaz, libaste at
ve bisatte dahi sipahi gibi izharı tezyin eylemelerine rıhsat verilme-
mek lâzımdır. ancak malî ve hayvanatı çok olursa kimseye taarruz
ettirilmemek üzere siyanet olunmak gerektir. Reayadan biri hizmette
bulunup timâre müstehak olup sipahi olsa akrabasını ve babasını siya-
net etmemek gerektir. Veyahutta danışmağa ola raiyattan kurtulur
amma tevabii yine rayadan tekalüfden kurtulmaz ve raayanın dertle-
ri dahi divanı âli defteri hanesinde mazbut olup otuz senede bir tah-
rir olunup mürde ve marizleri ifrazı harici ezdefter olanı deftere kayıt
olanı deftere kayıt ettirmek lâzımdır. Ve bir yerin raayası cebrü zulüm-
den bir aher yere varsa yine ol yerin hakimi ani ol eski yerine gön-
dere ve kanunu kadim üzere iskân ettirilerek memleket harap olmağa.

Sadrazam olan devletlû bahil olmayup sahî ve gani olmaya muh-
taçtır. Ve gazup bedhu olmayup lisanı nâsı bulunup tabibi hazık gibi
dili mecruhdan agah eyi huylu olmağa muhtaçdır. Haset daire sine uğ-
ramayup riyaden hazer ve kibrü gururdan içtinap edüp sahibi tevazu
olmağa saî sadakat eylemek gerektir.

Daima kişi sadakat üzre olup doğruluktan ayrılmamak gerektir. Zi-
ra sadakat meratibi muhabbetin alâsıdır. Gerçi zamanımızda sadık dost
gayet azdır. kimden belki madum misüllüdür. Eğer kişi dosta muhtaç-
tır. Her kişi sana dostluk arzederse dünya içindir. Allah için değildir.

Zira Allah dostu dahi azdır. Hak dostu anden malûmdur ki görüşmesi bir şey zannında değildir. Dünya dostu dahi anden bellüdür ki sana temelluku celb menfaat ve tahsili dünya ve rif'at içindir. Hakir defaatla tecrübe ettim. Ve devleti aliyede bir kaç defa defterdarlık hizmetinde oldum. Cümleden ziyade mücerreb mizdir. Her dost ittihaz eylediğimizden emvai zarar ve keder müşahede olunmakla, mukabelesi cümleyi yoktan var eden Allaha havale olun uştur.

Devleti aliyede nizam.na ihtimam olunacak mevadın biri dahi zeamet ve timar ahvalidir. Anın tevcihi hususunda gayet tekayyüt lâzımdır. Vaki olan mahlûlatı müstahakkına tevcih edip veziri âzamlar kendi tevabına çokluk zeamet vermeyip timar ile kanaat etmek gerektir deyu yazmışlardır. Verildiği halde hisset ve denaet ile maruf ademe verilmeme ki muhtac, zira esmayi seferde çoğu görülmüştür ki faraza bir kimesne bir zeamete bir timara mütesarrif hasilına bakılsa ekalli üç dörd ve belki de beş altı kise akçe ve yahut beşyüz veya yedi sekiz yüz kuruş olur. Böyle âdemler sefer iktiza ettikte halince hizmetkâr götürmek lâzım iken hemen başlı başına yalnız gider gelür. Hasılı zeamet ve timarı uguru seferde harç ve sarf etmez ve kendi dahi miskin suretine girip bir işe yaramaz ve ekseri himayededirler. Mahalli kıtal ve harp ve cenk ve darbdan firar ederler. Dört beş kise akçe zeamete malik âdemler bir âdem ile sefer vermek bir veçhile yerinde değildir. Bu makule âdemler tedib ve belki tecrim ve yahut esnayı seferde birikte götürülmeyip kendilerinden yarar tahammülü miktarınca cebeli alınmak dahi evlâ görünür. Ve bu zeamet bu liman gazi ve yarar âdemler içindir. Kanuna kandime riayet lâzımdır. Ancak alay beyiler bazı kılıç timarları çürüktür. deyu biriktirip meçhul isim berat edüp mahsulünü ekletmeyi âdet etmişlerdi. Talip zuhur etse verilmiştir deyu menederler. Ve mahlul olan timarları dahi arz akcesi namile hadden efun akçe olup bir işe yaramaz âdeme verirler. Bu makule mahlûl olan timarlar at kullanır dilâver yiğitlere verilmek üzere şedid tenbihe mühtaçtır. Ve bir kaç kulcu biriktirmek üzere ihtimam ve tahvil lâzımdır. Zira başına dermanı yok heyula makulesi âdemlere verildiğinden ekseri seferlerde işe ve güce ve zizmete yarar timarı askeri nadirdir. Ve ekser iki üç bin akçe timari bir görmüşlerdir. Belki kendi azadsız kölelerine adları bilinmez kimesne er üzerine berat etmişlerdir alay beyiler ve yahut timarlı içinde kimesneler vardır. Alay beyiler eaneti ile me'kel edinmişlerdir. Adı sepet timari dir. Ve sepeti timari tabir olunan seferlerde ve kal'e ve metrislerde çit örüp sepet götürene derler. Bundan ise o hizmette bulunmazlar. Ve hem beratları dahi sepet içinde mahfuzdur.